

УДК 343.12

Наталія ПЕЛИПЕНКО,
старший науковий співробітник
лабораторії проблем управління
персоналом Академії управління МВС

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА: СУТНІСТЬ І ПОНЯТТЯ

Розглянуто поняття «безпека», «небезпека», «забезпечення», «забезпечення безпеки». Запропоновано визначення та проаналізовано зміст поняття «забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства».

Ключові слова: безпека, небезпека, забезпечення, забезпечення безпеки, забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

Рассматривается сущность понятий «безопасность», «опасность», «обеспечение», «обеспечение безопасности». Предлагается определение и проанализировано содержания понятия «обеспечение безопасности участников уголовного судопроизводства».

Ключевые слова: безопасность, опасность, обеспечение, обеспечение безопасности, обеспечение безопасности участников уголовного судопроизводства.

The concepts "safety", "danger", "ensuring", "safeguarding" are considered. The definition of the concept "safeguarding the participants of the criminal proceedings" is proposed, its content is analysed.

Keywords: safety, danger, ensuring, safeguarding, safeguarding the participants of the criminal proceedings.

У статті 3 Конституції України закріплено: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1, с. 4].

Саме тому подальший розвиток України як правової держави, гуманізація її завдань і функцій, а також проведення правової реформи

потребують наукового опрацювання проблем державного значення, зокрема забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства (як об'єкта захисту в разі реальної загрози у зв'язку з участю в кримінальному процесі).

Вивченням і дослідженням питань та проблем щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, займалися вчені-правознавці, серед яких: М. Азаров, А. Антошина, Б. Арзал'ян, В. Биков, О. Бондаренко, В. Бояров, Л. Брусніцин, С. Ворожцов, О. Гогусь, В. Гончаров, М. Гошовський, А. Єпіхін, Є. Жаріков, В. Зеленецький, І. Івашкевич, М. Казаренко, Н. Карпов, В. Клименко, В. Кожевніков, А. Кратінов, О. Кучинська, І. Малютін, С. Сафронов, З. Смітієнко, С. Стахівський, В. Строгий, В. Сущенко, Р. Трагнюк, О. Усенко, В. Устинов, Л. Шестопалова та ін.

Науковець, досліджуючи обраний предмет наукового пізнання, спершу звертається до термінів і терміносистем, якими послуговуються юридичні наука і практика та передусім законодавство, серед яких: «безпека», «небезпека», «заходи безпеки», «забезпечення безпеки» і, нарешті, «забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства», «забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Однак дотепер однозначного розуміння дефініцій цих термінів немає. Більше того, в законодавстві України поняття безпеки та забезпечення безпеки трактуються по-різному. Достатньо лише порівняти зміст цих термінів у законах «Про основи національної безпеки України», «Про Державну програму авіаційної безпеки цивільної авіації» тощо. Це гальмує не лише розвиток юридичної науки, а й знижує ефективність захисту життя, здоров'я, житла та майна свідків, потерпілих та інших учасників кримінального судочинства від відповідних загроз, а також від незаконного впливу на останніх з метою перешкодження правосуддю.

Завдання нашого дослідження – проаналізувати зазначені вище терміни з огляду на те, що позначувані ними поняття є взаємозалежними і, разом із тим, відносно самостійними, а також запропонувати синтезований підхід до розуміння, що таке забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

Слід зазначити, що розкриття поняття «забезпечення безпеки» можливе лише через з'ясування змісту і сутності наявності небезпеки.

Тлумачні словники під небезпекою зазвичай розуміють погрозу (загрозу) заподіяння кому-небудь шкоди [2, с. 413], можливість настання якої близька до здійснення, у зв'язку з чим вона сприймається конкретною особою як така, що невідворотно насувається, тому є небезпечною.

Так, О. Усенко підкреслює, що будь-яка небезпека викликає у людини потребу захищатися, та особливо гостро остання відчувається саме за наявності реальної небезпеки. За мірою спонукального впливу на людину останню можна порівняти лише з голодом. Не випадково відомі зарубіжні вчені Г. Гибш і М. Форверг дійшли цілком обгрунтованого висновку, що «потреба в харчуванні і захисті належить до основних органічних потреб людини» [3, с. 138].

Натомість безпека передусім розуміється як стан захищеності, звільняє особу від психофізіологічної напруженості та пов'язаних із нею негативних наслідків і є для громадянина бажаною, необхідною і природною, у зв'язку з чим він змушений шукати шляхи для її забезпечення.

«Безпека – стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує, безпечність, безпеченство, забезпека» [4, с. 83].

В. Храмов пише, що «безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішньої і внутрішньої загрози» [5, с. 207].

Особливе місце поняттю «безпека» відводиться в міжнародній поліцейській енциклопедії, де А. Ситковський зазначає: безпека – це: 1) стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави від внутрішніх і зовнішніх загроз; 2) здатність предмета, явища або процесу зберігати свою сутність, основні ознаки, властивості за нищівного впливу з боку інших предметів, явищ або процесів [6, с. 41].

Утім, В. Заплатинський так визначає безпеку: 1) це такий стан складної системи, коли дія зовнішніх і внутрішніх факторів не призводить до погіршення системи або до неможливості її функціонування та розвитку; 2) стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства, організації, виробництва від потенційних та реальних загроз або відсутність таких загроз [7].

Слід зазначити, що В. Ліпкан розглядає безпеку як: 1) гарантовану конституційними, законодавчими і практичними заходами за-

хищеність і забезпеченість життєво важливих інтересів об'єкта від зовнішніх і внутрішніх загроз; 2) стан захищеності людини, суспільства, держави від зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз, який базується на діяльності людей, суспільства, держави, світового співтовариства щодо вивчення, виявлення, ідентифікації та аутентифікації, запобігання та усунення небезпек і загроз, мінімізації дії негативних наслідків, здатних поставити в небезпеку фундаментальні цінності антропо-соціокультурного середовища, зашкодити стійкому розвитку системи безпеки [6, с. 41–42].

У свою чергу О. Доценко звертає увагу, що дослідники дійшли висновку: безпека характеризується не мірою захищеності від зовнішніх і внутрішніх загроз, а рівнем умов для існування, належним функціонуванням і прогресивним розвитком самої соціальної системи. Крім того, безпеку особи, суспільства і держави необхідно розглядати з позиції пріоритету загальнолюдських цінностей [8, с. 149]. На думку вченого, «безпека – динамічно стійкий стан до несприятливих впливів, який гарантує можливість стабільного, всебічного прогресу людини, суспільства і держави» [8, с. 148].

Отож, безпека – це своєчасне запобігання та нейтралізація реальних і потенційних загроз.

Безпеку поділяють на особисту, суспільну, державну, військову, економічну, інформаційну, екологічну, правоохоронних органів тощо.

Особиста безпека – стан захищеності особи від психічних, фізичних загроз або іншого насильницького посягання [6, с. 41].

У зв'язку з потребами особи М. Левицька, В. Сущенко виокремлюють такі види безпеки особи: особиста (фізична), яка полягає в захищеності життя, здоров'я, честі та гідності людини; громадська (політична) – забезпеченість реалізації проголошених політичних прав і свобод; екологічна, яка гарантує право на сприятливе навколишнє середовище; майнова, що втілюється у забезпеченні й захисті майнових прав; підприємницька – захист від кримінального підприємництва, проявів монополізму та недобросовісної конкуренції; інформаційна, що передбачає, з одного боку, запобігання збору, збереженню, використанню та поширенню інформації про приватне життя особи без її згоди, а з іншого – вільний доступ до інформації, зокрема про

факти та обставини, що створюють загрозу для життя та здоров'я людей; трудова, чи безпека праці, яка охороняє працю в умовах, що відповідають вимогам безпеки та гігієни, забороняє примусову працю та захищає від масового безробіття; споживацька – полягає в реалізації права споживачів на придбання товарів та послуг належної якості, що гарантує безпеку їх життя та здоров'я [6, с. 51].

Про безпечну життєдіяльність людини йдеться за умови наявності таких головних передумов: людина має почувати себе безпечно в конкретний момент і в конкретному місці; людина має бути впевненою у власній безпеці в майбутньому. Одним із основних завдань правоохоронної діяльності ОВС є забезпечення правового статусу особи, тобто основних прав, свобод і законних інтересів та особистої безпеки кожної людини. До основних напрямів діяльності ОВС щодо забезпечення безпеки особи належать: а) запобігання, розкриття та розслідування злочинів, що посягають на особу; забезпечення безпеки потерпілого від злочину, свідка та інших учасників кримінального процесу, забезпечення громадського порядку та громадської безпеки; б) забезпечення безпеки правозастосовної діяльності, не пов'язаної з правопорушеннями (наприклад, видача дозволу на носіння вогнепальної зброї, керування автотранспортом тощо); в) забезпечення безпеки людини під час вживання заходів примусу, зброї, спецзасобів тощо; г) гарантування безпеки осіб, які знаходяться під вартою і в місцях позбавлення волі; г) забезпечення безпеки працівників ОВС під час виконання ними професійних обов'язків [6, с. 51].

У нашому випадку йдеться про забезпечення особистої безпеки учасника кримінального судочинства (безпеки особи, яка бере участь у кримінальному судочинстві), у зв'язку з цим розглянемо загрози її життю, здоров'ю, житлу та майну, які потребують вжиття відповідних реальних і передбачених законом заходів.

Особа, яка бере участь у кримінальному судочинстві, усвідомлюючи обставини небезпеки, що загрожує їй, звертається за захистом до спеціально уповноважених державних органів – суб'єктів, які здійснюють таку діяльність відповідно до ст. 52-1 Кримінально-процесуального кодексу та Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 р.

Термін *забезпечення* є похідним від слова *забезпечувати*, яке трактується словниками як задовольняти, гарантувати, захищати, охороняти.

Зокрема, тлумачний словник так пояснює цей термін: «Охороняти – оберігати від небезпеки кого-, що-небудь, забезпечувати від загрози нападу, замаху тощо. Стояти за недоторканність кого-, чого-небудь. Оберігати від руйнування, знищення, завдання шкоди тощо. Захищати від чого-небудь» [10, с. 506].

Потреба учасника кримінального судочинства в стані безпеки задовольняється її *забезпеченням*. Цей термін тлумачний словник трактує так: 1. Надання чи створення матеріальних засобів. 2. Охорона кого-, чого-небудь від небезпеки. 3. Гарантування чогось [4, с. 684].

Під *забезпеченням безпеки* в контексті ст. 1 згаданого вище Закону розуміється здійснення правоохоронними органами заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя [11]. Йдеться про здійснення таких *заходів*:

правових, тобто передбачених чинним законодавством залежно від його галузей;

кримінально-правових, кримінально-процесуальних, цивільно-правових, адміністративно-правових тощо;

організаційно-технічних (наприклад, установлення сигналізації, бронювання дверей, видавання засобів індивідуального захисту тощо);

інших, які можуть бути не врегульовані чинним законодавством, але не суперечать йому та відповідають нормам моралі, етики (наприклад, тимчасове поміщення особи в безпечне місце).

Слід також додати, що відповідно до цієї самої статті забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства полягає у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні злочинів.

Таким чином, зважаючи на те, що науковці та практики по-різному інтерпретують термін «забезпечення безпеки» і «забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства», а також на підставі проведеного дослідження можемо підсумувати, що:

1. *Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, в Україні* (забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства) – це здійснення правоохоронними органами системи правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна осіб, які беруть участь у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті чи розслідуванні злочинів, а також у судовому розгляді кримінальних справ з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя.

2. До змісту зазначеного поняття входять:

власне захищеність об'єкта (правова, кримінологічна, організаційна, технічна, інформаційна тощо);

стан його захищеності (що характеризується ступенем захищеності);

здатність об'єкта бути захищеним (можливість вжиття заходів захисту щодо об'єкта, недопущення вчинення протиправних посягань);

діяльність спеціально уповноважених органів щодо запобігання реалізації небезпеки об'єкта.

Список використаних джерел

1. Конституція України. – К. : Просвіта, 1996. – 80 с.
2. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Ожегов С. И. ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 10-е изд. стереотип. – М. : Сов. Энциклопедия, 1973. – 846 с.
3. Усенко О. В. Проблема захисту учасників кримінального судочинства / О. В. Усенко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2003. – № 7. – С. 133–138.
4. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / укл. : В. Яременко, О. Сліпущко. – 2-е вид., виправ. – К. : Вид-во «Аконіт», 2007. – Т. 1 : А–К. – 926 с.
5. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : Укр. енциклопедія, 1998. – Т. 1 : А–Г. – 672 с. ; іл.
6. Міжнародна поліцейська енциклопедія : в 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2003. – Т. 1 : Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. – 1232 с.
7. Заплатинский В. М. Терминология науки о безопасности / Заплатинский В. М. // Zbornik prispevkov z mednarodnej vedeckej konferencie «Bezpečnostna veda a bezpečnostne vzdelanie». – Liptovský Mikuláš: AOS v Liptovskom Mikuláši, 2006. – С. 12. – (CD nosič)

8. Доценко О. С. Поняття і сутність громадської безпеки в суспільстві / О. С. Доценко // Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ України. – 2002. – № 2. – С. 148–153.

9. Diccionario Nacional o Gran Diccionario Clasiko de la Lengua Espanola. – Madrid, 1975. – 1553 p.

10. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / укл. : В. Яременко, О. Сліпушко. – К. : Вид-во «Аконіт», 2007. – Т. 2 : К–П. – 926 с.

11. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 51 (зі змін. та допов.).